

● dorpskern rozebeke

erfgoed●prokkels

● dorpskern rozebeke

Detail uit de topografische kaart van Jean Villaret, 1745-48 © Geopunt Vlaanderen

Een kerkdorp in de Zwalmvallei

Rozebeke wordt voor het eerst vermeld als *Rosbecca* in een oorkonde uit 1108. Daarin wordt de schenking van het patronaatsrecht over de Onze-Lieve-Vrouwekerk aan de Gentse Sint-Pietersabdij bevestigd door Odo, bisschop van Kamerrijk. De oudste bewoningsclusters met kleine hoevesites vinden we aan de rand van de open kouters of akkers en in de onmiddellijke nabijheid van de dorpskom. Daar ontwikkelde zich vanaf de vroege middeleeuwen een monumentale kerksite, op de plek waar van oudsher twee wegen slingerend samenkomen en zich weer afsplitsten om er de verbinding te vormen met de aangrenzende dorpen. Die wegen hebben hun oorspronkelijk middeleeuwse tracé behouden, in een sterk bochtig verloop stijgend over de heuvelkammen en dalend naar de beekvalleien. De kleinschalige dorpskern, representatief voor een zogenaamd kerkdorp, is uitzonderlijk goed bewaard gebleven. Het karakter van het dorpsplein en de aansluitende verbindingswegen evolueerde in het begin van de 20ste eeuw. De open bebouwing met hoeves en boerenwoningen maakte plaats voor een meer gesloten bebouwing met dorpswoningen en enkele zeldzame villa's en gebouwen met een meer publieke of maatschappelijke functie, zoals het gemeentehuis, de kloosterschool en de talrijke dorpsherbergen of cafés. Toch is het landelijk karakter van de dorpskern niet verdwenen. Dat bleef voortbestaan in de landbouwbedrijvigheid, weliswaar verborgen achter de gesloten bebouwing, maar nog afleesbaar door de vele zichtbare hoevepoorten in het straatbeeld. Sinds 23 januari 2017 is de dorpskern van Rozebeke beschermd als dorpsgezicht.

Luchtfoto van Rozebeke in 1971.
© Stadsarchief Oudenaarde

De Onze-Lieve-Vrouwekerk (1)

De oorspronkelijk eenbeukige Romaanse kerk werd einde 11de of begin 12de eeuw opgetrokken uit veldsteen (deels ijzerzandsteen, deels kalksteen). Nadat in 1164 de Gentse St.-Pietersabdij een Onze-Lieve-Vrouwebeeld schonk, werd een ruimere kerk gebouwd om de groeiende toeloop van bedevaarders te kunnen opvangen. Tijdens het laatste kwart van de 13de eeuw werden het transept en de vieringtoren heropgebouwd in Doornikse kalksteen. Dat is typisch voor de zogenaamde Scheldegotiek, naar de naam van de rivier waarlangs dat materiaal makkelijk kon worden aangevoerd. Het meerzijdig afgesloten koor in Lediaanse zandsteen dateert vermoedelijk uit het tweede kwart van de 14de eeuw.

Tijdens de godsdienstoorlogen (16de eeuw) werd de kerk zwaar beschadigd en volgden talrijke herstellingswerken en uitbreidingen: de zijmuren werden verhoogd, de vensters vervangen en er kwam een nieuw dak. Ook de westelijke gevel werd vernieuwd in baksteen met zandstenen speklagen. Later in de 17de eeuw werd er een doopkapel aangebouwd tegen het koor. Op dat moment werd ook het interieur gemoderniseerd, met een monumentaal barok hoofdaltaar, een lambrisering in zwart en wit marmer en gepolijste natuurstenen vloeren.

De westzijde van de kerk voor restauratie, ca. 1895-1908
© Stad Zottegem

Marmeren epitaaf van pastoor Ludovicus De Buck (1790-1871)
aan de oostgevel van de kerk © SOLVA

De eiken lambrisering met ingewerkt gestoelte in het schip werd aangekocht in 1810. Ze is afkomstig uit de abdijkerk van Maagdendale in Oudenaarde, die werd opgeheven tijdens de Franse revolutie. Ook de zijaltaren komen uit die kerk, ze zijn gemaakt uit stukken van de voormalige koorafsluiting.

In de eerste helft van de 20ste eeuw werden verschillende restauratiecampagnes uitgevoerd onder leiding van architect Frans Van Severen. Hierbij werd tegen de vieringtoren een rond traptorentje gebouwd. In de zijgevels werden sporen van gedichte rondboogvensters uit de 12de eeuw gedeeltelijk vrijgemaakt en de gotische spitsboogvensters werden van een neogotische tracering voorzien. Er kwam een neogotisch afdakje over de calvarie en er werd een nieuw houten Christusbeeld geplaatst. Die calvarie werd in 1970 vervangen door stenen beelden. De originele houten 17de-eeuwse beelden werden ondergebracht in de kerk. De meest recente restauratie (2003) betrof het herstel van de houten lambrisering, herstel van het dak, bescherming van de gevels tegen opstijgend vocht en de schilderwerken van het interieur. Sinds 2019 is de kerk in gebruik als atelier door kunstenaar Johan Tahon.

Armand Heins, Ets met zicht op het koor van de kerk en een hoeve met rieten dak, uit Vieux Coins en Flandre, 1901

Interieur van de kerk, Atelier Johan Tahon © Gert Jan van Rooij

Een mooie toekomst

Een bescherming als monument of als dorpsgezicht brengt zowel verplichtingen als voordelen met zich mee. Enerzijds moet steeds worden afgewogen hoe met de historische, architecturale, landschappelijke en andere erfgoedwaarden wordt omgegaan. Anderzijds zijn er ook mogelijkheden voor financiële ondersteuning. Met de opmaak van het beheersplan, door het Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed goedgekeurd in 2024, wordt voor een termijn van 24 jaar een gebiedsgerichte visie geformuleerd die rekening houdt met alle aanwezige erfgoedvormen. Het plan verzekert de toekomstige ontwikkeling van de dorpskom, met doelstellingen en concrete maatregelen die via premies kunnen worden ondersteund.

De dorpskern met kerk, kerkhof en dorpsbebouwing

Het historische, ommuurde kerkhof gaat net zoals de kerk terug tot de middeleeuwen. Het is toegankelijk via de inkompoort met ijzeren hek, daterend uit 1869. Naast de toegang bevond zich eertijds een zogenaamde 'roepsteen', van waarop recht gesproken werd en officiële aankondigingen werden gedaan. In 1971 is een nieuwe begraafplaats ingericht ten noorden van het dorp, maar het kerkhof zelf blijft ook in gebruik. Dat resulteert in een verscheidenheid aan oude grafstenen en epitafen uit de 18de en de 19de eeuw, afgewisseld met hedendaagse graftekens.

Bronmonument en kapel 'Onze-Lieve-Vrouw van Vrede' (2)

Tussen 1916–1919 bouwden de zusters van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën uit Sint-Maria-Oudenhove een school en klooster in neogotische stijl. Het ontwerp was van architect Van Severen, die op dat moment de kerk restaureerde. In 1984 werden school en klooster verkocht en in gebruik genomen als privéwoning en verblijf voor hoevertoerisme. Van de kloostertuin, gelegen ten zuiden van het schoolgebouw, is de Lourdesgrot in rotsceement, geflankeerd door twee gekandelaarde lindes, bewaard. Ten noordoosten van het voormalige klooster bevindt zich een kapel gewijd aan 'Onze-Lieve-Vrouw van Vrede'.

De kapel, een merkwaardig gedenkteken in art-nouveaustijl, werd mogelijk gebouwd met recuperatiemateriaal afkomstig uit de kerk, wat niet zo vreemd is als je weet dat ook hier architect Van Severen de ontwerper is. Het centrale Mariabeeld wordt omgeven door een kleurrijke mozaïek met vermelding 'O.-L.-Vrouw van Vrede'. De inscriptie onderaan is sterk verweerd maar zegt: 'gij die aan deze bron vereerd/het heiden volk hier hebt bekeerd/aanhoor nu mij, die voor u kniel/sta steeds mij bij en red mijn ziel'. Later werd een gedenksteen voor twee slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog aangebracht. De kapel fungeerde eertijds ook als bron, waarvan het waterreservoir via buizen werd gevoed vanuit een bron ten noorden van het dorp. Tegenover het voormalige klooster bevindt zich een mooi gerestaureerde villa daterend uit het eerste kwart van de 20ste eeuw en representatief voor de in deze periode kenmerkende eclectische stijl.

Het klooster van de Zusters van O.L.V. van Zeven Weeën, ca. 1916–1930
© Stad Zottegem

Bronmonument en kapel
'Onze-Lieve-Vrouw van Vrede'
© SOLVA

De paardenprocessie (3)

Al eeuwen vindt op de tweede zondag na het feest van Onze-Lieve-Vrouw-Bezoeking (2 juli) de bekende ruitersprocessie van Rozebeke plaats. Die zou reeds bestaan hebben voor 1640 en is verbonden met de verering van het Mariabeeld uit de kerk. Het aanroepen van Onze-Lieve-Vrouw tegen de 'Roosziekte' zou vooral steunen op de relatie 'roos' uit de naam Rozebeke. De ziekte zou een aandoening geweest zijn bij kweekmerries, na het werpen van het veulen. De toevoeging van de pestpatroon Macharius aan de verering van Onze-Lieve-Vrouw te Rozebeke ondersteunt de stelling dat de meeste Vlaamse paardenommegangen zijn ontstaan als gevolg van de sterk verspreide pestziekten onder het vee en de paarden einde 18de eeuw. Op 15 juli 2005 werd het beeld 'de ruitersomweg' van beeldhouwer Ron Deblaere ingehuldigd ten oosten van de kerk.

De oostkant van de kerk met de calvarie en het beeld 'de ruitersomweg'

Kleine landschapselementen maken het dorpsbeeld

Tal van landschapselementen zijn beeldbepalend voor het dorpsgezicht van Rozebeke. Het kan gaan om oude kerkwegels, gekasseide opritten tot historische erfbeplantingen. Die laatste hadden vaak een specifieke functie of nut. Een boom kon fungeren als afbakening van een perceel, zoals de opgaande es op het talud aan de Boembeekstraat. Een meidoornhaag werd traditioneel gebruikt als veekering, zoals aan de voormalige hoeve ter hoogte van het Rozebekeplein nr. 5. De hakhoutstoof van de snelgroeiende hazelaar aan de hoeve van Sint-Annastraat nr. 3 werd gebruikt voor een regelmatig

houtvuur in de keuken. Notelaars en fruitboomgaarden werden dan weer geplant voor de opbrengst. Ook de traditie van specifieke snoeivormen moet worden vermeld. Zo zijn er de gekandelaarde lindes (snoeien in de vorm van een kandelaar) in de tuin van het voormalige klooster en de topiary van taxus (snoei in geometrische vormen of diersilhouetten bij goedhoudende planten) op het erf van de hoeve Sint-Annastraat nr. 3.

De kunstig gesnoeide eend van taxus, 2005 © Agentschap Onroerend Erfgoed

Zicht op de Zwalmvallei en de voetwegels (4)

De omgeving van de dorpskern wordt ontsloten door voet- of kerkwegels die vaak eeuwen teruggaan en op historische kaarten terug te vinden zijn. Vandaag zijn enkel nog de 'Kerkweg' of 'Lijkweg' die ten noorden als 'Molenweg' richting Sint-Goriks-Oudenhove loopt en de 'Meulandweg' ten zuiden richting Boembeek nog toegankelijk. De voetwegels die heden als 'Molenweg' en 'Meulandweg' bekend zijn, leidden respectievelijk naar de Koutermolen en de Boembekemolen. Als trage wegen worden ze uitsluitend of grotendeels gebruikt door niet-gemotoriseerd verkeer en hebben ze zowel een recreatieve functie als cultuurhistorische waarde. Deze voormalige voetwegels dienden als toegangsweg tot achterliggend landbouwland en bieden heden mooie zichtassen voor wandelaars. Het zuiden van de dorpskern maakt tevens deel uit van het vastgesteld landschapsrelict van de Zwalmvallei tussen Nederbrakel en Nederzwalm.

Atlas der Buurtwegen, 1841 © Geopunt

Rozebeke in de Zwalmvallei - foto Paul Maeyaert

Opstaande gewone es op het talud aan de hoogstamboomgaard (5)

Op de meer steile hellingen van het cultuurlandschap van de Zwalmvallei ontstonden op de perceelsgrenzen, onder andere door het ploegen, hoge taluds. Deze vage zones werden beplant of raakten begroeid met houtig gewas waardoor ze de bodemerosie tegenhielden. Taluds vormen nog steeds een typisch landschapselement, zo zijn aan de Boembeekstraat 10-1 en 10-2 taluds bewaard met opgaande gewone es (*Fraxinus excelsior*). Deze hoekboom werd aangeplant om kadastrale percelen vast te leggen. Op deze plek is ook een hoogstamboomgaard bewaard, een relict van het historisch landgebruik.

Boembeekstraat 10-1 met opgaande gewone es
(*Fraxinus excelsior*)
© SOLVA

Dorpscafé De Valk (6)

Café De Valk is het enige bewaarde dorpscafé van Rozebeke en werd gerenoveerd in 2023. Daarbij werd het historisch schrijnwerk gereconstrueerd. Links van café De Valk bevindt zich het voormalige café Gemeentehuis (Rozebekeplein 4), dat wellicht teruggaat op een oudere boerenwoning.

Vista op het dorp ter hoogte van de voormalige hoeve (7)

Een aantal semi-gesloten hoevecomplexen, met 18de- en 19de-eeuwse bestanddelen zijn nog opvallend aanwezig en geven aan het dorpsbeeld zijn authentiek landelijk karakter. Ter hoogte van de kruising van de Sint-Annastraat en de Vijflindenlaan rijst het schuurgebouw op van een tweedelige hoesite waarvan het noordelijke u-vormige hoofdgebouw in kern dateert van 1896. Voor de schuur bevindt zich een hakhoutstoof van hazelaar (*Corylus avellana*). Aan de rand van het gekasseide erf zijn ook andere typische erfbepantingen aanwezig zoals een notelaar (*Juglans regia*) en een wintergroene taxus (*Taxus baccata*). Deze taxus is gesnoeid in een kunstmatige vorm van een op stam gezette struik met in de top de figuur van een eend.

Café De Valk © SOLVA

Op stam gezette taxus als kruispunt van voetwegels (8)

De voormalige pastorijsite gaat terug tot het midden van de 18de eeuw. De pastorie werd in 2000 ontdaan van de historische gevelafwerking maar is nog herkenbaar aan de deels oorspronkelijke bakstenen tuinmuur langs de voormalige kerkwegel die 'Lijkweg' of 'Kerkweg' genoemd werd. De voetweg was deels gekasseid, als toegang tot het erf van de hoeve Rozebekeplein 5, en is nu als karrespoor heraangelegd. Een opgaande taxus staat op het kruispunt van de 'Lijkweg' en de deels verdwenen 'Molenweg'.

Prentkaart, zicht op de zuidelijke gevel van de pastorie, 1909–1930 © Stad Zottegem

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: An Vervliet gedeputeerde
Directie Erfgoed & Erfgoedsites · dienst Erfgoed
Anneke Lippens directeur
Jo Rombouts diensthoofd
Serge Migom, coördinatie

Tekst: Raphaël De Mey · SOLVA/IOED Vlaamse Ardennen
Fotografie: Dirk Wollaert, tenzij anders vermeld
Foto cover: Variant (Cultuur & Erfgoed Vlaamse Ardennen)
Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed & Erfgoedsites
Druk: De Riemaecker Printing, Kluisbergen

D/2024/1933/11

Deze erfgoedspreekel kwam tot stand in samenwerking met IOED Vlaamse Ardennen, een partnerschap tussen SOLVA, Variant en Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen met steun van het Vlaams agentschap onroerend erfgoed.

Praktisch

De kerk van Rozebeke is niet publiek toegankelijk. Ze is slechts uitzonderlijk geopend bij evenementen, zoals de jaarlijkse paardenprocessie. Die vindt plaats op de tweede zondag na het feest van Onze-Lieve-Vrouw-Bezoeking, dat op 2 juli gevierd wordt. De oude kerkwegels van Rozebeke zijn ontsloten via het trage wegennetwerk via nr. 62 en 63.

www.zwalm.be

- beschermd monument
- beschermd landschap
- ▭ afbakening beschermd dorpsgezicht
- ▬ trage wegen toegankelijk
- - - trage wegen niet-toegankelijk

Erfgoedprokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedprokkels